

EGY HAZAI TV-DRÁMA KÖRÜL

Vébel Lajos

Sveta Lukić január elején előadott Pihenő után című televíziós drámáját aligha jegyzi fel az irodalomtörténet.

És ez talán az egyetlen megállapítás vele kapcsolatban — ami nem vitás.

Nem is tölteném vele az időt, nem közölnék szemelvényeket a bírálatokból, ha nem volna rá okom.

„A darab különben olyannyira gyenge, hogy melléfogásnak is minősíthető...” (Žika Bogdanović)

„Voltaképpen nem is dráma. Inkább csak drámai töredék... És ezért maradt el a teljes élményszerűség.” (Branko Belan)

„A szerző szemlátomást elégedett volt, hogy jó témára akadt, s nem sajnálta magától a pihenőt azokban a pillanatokban sem, amikor is a témát fel kellett volna dolgoznia.” (D. P.)

„A szerző — a várakozásnak megfelelően — a téma birtokában az igaz legendákból drámát alkotott. A Pihenő után érett, komoly, több síkon is nyílt és időszerű szöveg.” (Dj. Djurdjević)

„Az író számára nem elegendő csak megérezni valamit. Irodalmi elképzeléseit, világosan, következetesen végigvezetve, meghatározott literáris formába kell öntenie.” (O. B.)

„Túlzott és mondhatni képtelen törekvés ilyen komplexumokkal telített jellemet egyórás előadás keretében kibontakoztatni. Ebbe egy kivételes képességű, gazdag tapasztalatú írónak is beletört volna a tolla.” (M. Kujundzić)

Hogy aránylag mégis nagy port vert fel az előadás — igaz, nem annyira irodalmi berkekben, mint inkább a nézők körében —, azt tehát, mint látható, témájának köszönheti, amely valóban időszerű, elgondolkodtató. A háborús generáció helyéről, szerepéről, igyekeze-

téről és hányatottságáról szól a történet ebben a mi folyton változó világunkban, amelyet ezek a harcosok teremtettek meg, és amely lassanként megtagadja őket. És a történelmileg logikus, társadalmilag ésszerű, élettanilag természetes folyamat okozta tragédiákat olykor még eltúlozott és kapkodó szubjektív türelmetlenséggel vagy a másik véletként azzal tetőzzük, hogy egyes valóban rátermettség híján levő és nem is nagyon igyekvő, de érdemdús embereket olyan távon is futtatunk, amelyen — tudva tudjuk — kudarcot vallanak.

Ezek után érthető: nem is székeken, hanem tükön ülve lestük, mit mond nekünk majd minderről a szerző, és vele együtt azok is, akik megjutalmazták és műsorra tűzték a drámát.

A várva várt üzenet azonban elsikkadt valahol. Nem láttunk és nem hallottunk belőle semmit. Sveta Lukić megbocsáthatatlanul becsapott bennünket. A dramaturgiai balfogásokat és mindazt, amit a kritikusok szinte egybehangzóan kifogásoltak, inkább elnéztük volna neki, mint azt, hogy mellébeszél.

Olyannyira kerülgette a forró kását, hogy még abban sem tudtunk egyetérteni a képernyő előtt, hogy voltaképp kinek a pártján áll. Vajon a hősnék adott-e igazat, vagy azoknak, akik negyvenvalahány éves létere nyugdíjazni akarták, közvetlenül miután lediplomált? Az sem derült ki, hogy Rade Čurčić igaz ügy érdekében szállt-e szembe vállalati igazgatójával, vagy csak kötözködött. Vitás továbbá az is, hogy az erkölcs nélküli kommerciális szellemet nem tudta bevenni a gyomra, vagy azt, hogy őt személyesen mellőzik. Ahogyan az sem világos, hogy csupán az újabb korosztály táncait képtelen volt már megtanulni, vagy hogy a fiatalok egész életfelfogása idegen számára. Kétségek között hagyott bennünket az író az iránt is, hogy a darab hősnék igazi énye a fegyveres forradalom szféráiban él-e még mindig, s ő csak mintegy kábulatban lézeng az általa másmilyennek képzelte mában, vagy sem. S nyitva maradt a kérdés: egykori háborús bajtársai elvi okokból, vagy nemtörődömségből fordultak el tőle, ami — mellesleg — a valósággal összevetve talán a legkevésbé hiteles tétel.

Ki kellett vallatnom tehát a kritikusokat. És hogy az előbbi sorrendben haladjak, legelőbb is szóljon a *NIN* cikkírója.

Szerinte a vázlatolás folytán hős helyett egy pszichopátát kaptunk, aki neurotikusan viselkedett a valósággal szemben éppúgy, akárcsak saját lelkiismerete előtt... Ez a személyiség, akinek indokolatlan süllyedéséhez a főszereplő Stevo Žigon is hozzásegített, ebben az összetételben csak annyiban élőlény, akár az igazgató, a titkárnő, a katonabajtársak, jobban mondva ugyanolyan holt és tehetetlen figura, mint a többi. Ugyanilyen mértékben válik megszerkesztetté és szintén kéteessé az összetükközés, amely köré szövődik a konkrét helyzet. A befejezéskor pedig Stevo Žigon az indeterminizmusnak ebben az áradatában magára maradt az egész drámával együtt, amelyet felszínes allúziókból font a szerző egy valóban létező erkölcsi dilemma köré és tudatosan vitt a teljes semlegességig.

A *Telegram* kritikusa viszont nemcsak normálisnak, de egyenesen pozitívnak tartja a hőst, aki gazdasági vezető, volt harcos, a Kommunista Szövetség tagja. Mint ilyen, hevesen összetűz egyesekkel a vállalatban. Itt dolgoznak egykori bajtársai is, akikről segítséget vár. Hogy

miért küzd? Mert erkölcsös, mert felelősséget érez, mert jobban a szívében viseli a forradalom vívmányait, mint saját kényelmét, azt a noli me tangere-t, amely azoknak az élet-hitvallása, akik meghátrálnak a nehézségek előtt. S noha csak felvázolta őket a szerző, mégis figyelemreméltók és valóságosak ezek a kapituláns alakok. A vállalati igazgató elbocsátja Radet, mert leleplezett egy mulasztást és tisztázni akarja a kérdést, felfedve egyúttal azt a gondolkodásmódot is, amelyet ebben a mondatban lehetne összesűríteni: A vállalat érdekei megkövetelik, hogy elkendőzzék azokat a balfogásokat, amelyek árthatnak az áltekinvénynek. A belgrádi elvtárs, Rade harcostársának epikuroszi filozófiája pedig így valahogy hangzik: Hagyd a fenébe, öregem, az egészet, a fő, hogy szépen élünk! És végül a zágrábi elvtárs, szintén egykori bajtárs és „fejes”, ellenszenves pszeudorobespierre-i belső és külső életfelfogásával a sűrített bürokratizmust képviseli a darabban, és mit sem törődik volt barátjának válságával.

Megint mást mond a *Večernje novosti*. Recenzense azt az öreg harcost látta a képernyőn, akit az idő túlhaladott. Jóllehet — állítja —, mi végig neki hajráztunk, szerettük volna, ha győz, ami arra vall, hogy a szöveg nem indokolta meg kellőképp törekvésének kilátástalanságát. Más szavakkal, Lukić nem szolgáltatott adatokat arról, hogy hőse helyes döntések életrehívásáért harcolt-e, vagy igaztalan emberek tették tönkre.

A *Borba* tudósítója, amint az említett citátumból is látni, szintén erre hajlik: egy nemzedék tragikus letűnését vélte felfedezni a darab központjában. Közvetve tehát azoknak adva igazat, akiket módfelett idegesít az üzleti és egyéb erkölcsök hangoztatása.

Hasonlóképp vélekedik a *Politika* kritikusa is a dráma mondani-valójáról. Sveta Lukić kíváncsi és figyelő szelleme észrevette — közli a lapban —, hogy az idősebb generációhoz tartozók egy része nem képes szót érteni az író nemzedékével, de már a sajátjával sem. Egykor — a szerző szerint — ezek az emberek szívvel-lélekkel a maguk generációjához tartoztak. Ma csak testileg vannak jelen, pszichéjük nem tud lépést tartani a korrallal, amelyben nemcsak új társadalmi viszonyok jönnek létre általánosabb értelmezésben, de minden alkalommal és minden találkozásakor másképp is kell bánni az emberekkel.

Végül a *Dnevnik* televízió-ügyeletese, ezzel szöges ellentétben — a *Telegram* nézetéhez csatlakozva —, egy Lukić-mesét vélt hallani a volt harcosról és forradalmárról, aki szembe került bajtársaival, mert minden tartózkodás nélkül és magától értetődően magukévá tették a létező konjunktúra-szellemet. A hős becsületes életfelfogása került összeütközésbe az igazgató üzleti amorálisásával. És örömmel láttunk hozzá — mondja —, hogy ehhez fogható példákat keressünk környezetünkben.

A dráma kulcsát tehát ezek után sem leltem meg. Valamennyi felsorolt elképzelés bennem, és bizonyára másokban is, felötlött. Legfeljebb az a meggyőződésünk talált támaszra, hogy az előadás elmélkedésre készített bennünket, és hogy valóban többféleképp magyarázható.

A vizsgálódás azonban mégsem volt egészen hiábavaló. S ezért talán az olvasó is túleszi majd magát a szokatlanul sok és hosszú idézete-

ken. Erről a kérdésről ugyanis ennyit és így a közgazdaság és a politika mégiscsak általános érvein túl, személyes intimitásában magát az érző embert figyelve, továbbá nagy példányszámú lapokban még nem írtunk és olvastunk. Jóllehet kellett volna már, vagy kellene. A tragédiákat tudvalevően csak az irodalomban kedveljük, különben szabadulni igyekszünk tőlük, már amennyire ez tőlünk függ. És ehhez mindenekeelőtt tárgyalni kell a dologról.

A bírálók — a drámát boncolgatva — néhány feltevés-változatot még alighanem ki is hagytak.

A már említettekén kívül Lukić például azzal is csodálkozásra készítetett bennünket, hogy mi életerős és tettere kész embereket helyezünk nyugállományba, amire, bezzeg, kevés példa akad a nagyvilágban; nem egy helyütt ebben a korban kezdik a politikai karriert. A pszichológusoknak kell eldönteniük, hátha éppen ezzel öregítjük meg magunkat idő előtt. Mintha nem jutna valamennyiünk számára munka és funkció. Legfeljebb állami luxusautó és társadalmi fix fizetés nincs elegendő.

Belemagyarázható a Pihenés után-ba továbbá az is, hogy mifelénn nyomós okok nélkül is leírják olykor az embert, s hiába utána a törekvés, vállalnia kell az ódiomot, pedig az idők múltával már maguk az illetékesek sem tudják pontosan, hogy mit, milyen mértékben is vétett az illető a társadalom ellen. Esetleg csak nem nyerte el valakinek a tetszését, vagy magatartása nem illett egészen abba a korszakba, amikor az ilyesmi még döntő volt.

De ugyanígy végső következtetésképpen arra is utalhatott a szerző, hogy immár az egész háborús nemzedék megérett a szolgálat alóli felmentésre. A hősön kívül, akit — mint láttuk — szintén kétes erkölcsű egyénnek rajzolt, senki ott egy igaz szót nem szólt az egész idő alatt. Az egyetlen fiatal szereplő pedig olyasmit sziszegett befejezésül a kocsmában az egykori bajtársak beszélgetését és civakodását hallgatva, majd faképnél hagyva őket, hogy valamennyien undorítóak. Ami nyilvánvalóan még pusztá írói konstrukcióként sincs rendben, hát még mint esetleges valóság-élmény.

Ha már találgatunk, csináljuk végig, s ne csak a szobatiszta feltevéseket soroljuk fel!

Talán éppen azt is akarta Lukić, hogy összevitakozzunk a képernyő előtt, és a kérdés valamennyi vonatkozása felvetődjék? Bár az sem kizárt, hogy gyávaságból hallgatta el mondanivalóját, vagy mert maga sem tudott dönteni, melyik hősét vallja magáénak. Esetleg a fantáziánkat és álláspontjainkat akarta kiprovokálni, azzal, hogy ki-kinek tetszése szerint játssza tovább és fejezze be a fabulát? Bár egyszerűbb oka is lehet az egésznek: nem futotta a tehetségéből, hogy igazi drámát gyúrjon az anyagból.

Nem tudni, és a darab szempontjából nem is lényeges; ezen már egy esetleges válasz sem segítene. El kell azonban ismerni, hogy a szerző még valamit elért azonkívül, hogy felkavarta bennünk a lelkiismeretet. Alaposan be is ugratta a recenziéseket. Rábizonyítva némelyikre az elmélyülés teljes hiányát. Nem az a szembetűnő itt, hogy a mű esztétikai értékelésében nem értenek egyet. Az azonban már kissé gyanús, hogy az alakok jellemének, beállítottságának és szándékainak

alapvető kérdésében sem tudnak megegyezni. De még ha csak árnyalati nézeteltérésekről volna szó. Ami azonban az egyiknek jó, azt a másik kimondottan rosszallja. És ami talán a legfurcsább: állítják ezt minden fenntartás és kétkedés nélkül! Igaz, újságoknak készültek az ismertetőik. „Csak” a milliós nagyközönség számára...

Szerencse, hogy jó népünk nagy átlagban csak egyetlen lapot járát. És így, kevés kivétellel, továbbra is a szakértelemnek kijáró tisztelettel és megbecsüléssel böngészi majd ezeket a televíziós bírálatokat, íróikhoz fordulva tanácsért, ha kétségei támadnának a képernyőn látottak felől.